

Leenstelsel

Bij een aantal van oudere boerderijen in Markelo is sprake van 'belenen' en 'in leen geven'. Om deze begrippen te verduidelijken volgt hier een globale beschrijving van het leenstelsel zoals dat vroeger functioneerde.

Bijna eigendom

'Leen' is ook tegenwoordig nog een heel gangbaar begrip. We denken dan vooral aan het tijdelijk gebruiken van een voorwerp, zonder daarvoor te hoeven betalen.

Bij het oudere begrip 'leen' ging het om heel iets anders, namelijk het langdurig gebruik van een onroerend goed, zoals een stuk land, een boerderij of een tiendrecht.

Het zeer langdurig bezit van een dergelijk goed of recht kreeg al voor 1300 het karakter van een voorrecht, van een recht van bezit, waarover de oorspronkelijke eigenaar, de leenheer, zo weinig zeggenschap meer had, dat het 'in leen hebben' bijna gelijk stond aan het eigenaar zijn.

Het leen werd dus beschouwd als een recht en niet zoals tegenwoordig waar het lenen als een vriendendienst wordt gezien.

Ontstaan

Het leenstelsel, ook wel het feodale stelsel genoemd, heeft zich in Europa sinds de 6e eeuw ontwikkeld als een middel voor vorsten en andere machthebbers om strijdbare mannen aan zich te binden en zo hun eigen macht en aanzien te verhogen.

Het feodale stelsel ontwikkelde zich in gemeenschappen waarin weinig geld in omloop was en bestond onder meer daarin dat land en daarop betrekking hebbende rechten werden gebruikt om dergelijke strijdbare personen te belonen.

Deze kregen landerijen en rechten in gebruik, in 'leen', en mochten de opbrengsten daarvan gebruiken voor hun levensonderhoud en vaak ook voor het onderhoud van hun bewapening.

De basis van de leenverhouding was van oorsprong de persoonlijke band tussen een machthebber, een 'heer', en zijn 'vazal'. De vazal verplichtte zich tot trouw aan zijn heer en tot dienst, meestal militaire dienst, waar tegenover de heer bescherming stelde tegen agressie door andere machthebbers, plus het genoemde middel van bestaan.

In het algemeen ging het bij leengoederen om landerijen of hun opbrengst of een gedeelte van hun opbrengst daaruit, de zogenaamde tienden.

Sommige bisschoppelijke lenen hadden een bijzonder karakter, omdat hun bezitters een taak hadden bij de bewaking en verdediging van een bisschoppelijke vesting.

In dat verband kunnen genoemd worden de 'borglenen' van Goor. Wolter van Coeverden, heer van Goor, was in 1433 beleend met meer dan 100 goederen in Goor en wijde omgeving.

De meeste van de leengoederen zijn waarschijnlijk van de elfde tot en met de veertiende eeuw door de bisschop van Utrecht uitgegeven aan tot hem in een onderhorigheids- of horigheidsverhouding staande dienstmannen (ministerialen).

Verplichtingen

De plichten van de beleende omvatten trouw, dienst en bij gelegenheid van zijn intrede als leenman een materiële prestatie. De dienst, vooral de militaire dienst, verloor in de veertiende en vijftiende eeuw sterk aan betekenis. Er kwamen toen grote legers van getrainde huursoldaten, zodat voor de minilegertjes van weinig gedisciplineerde leenmannen geen plaats meer was.

Wat bleef was de trouw, die tot uiting kwam langs de weg van de hulde en de leeneed. Het 'doen van hulde' en de leeneed bleven bestaan tot 1799.

Wat echter het instituut 'leen' werkelijk in stand hield was de verplichting tot het leveren van een materiële prestatie, het 'heergewaad'.

Heergewaad

Als er een nieuwe leenman optrad moest deze aan de leenheer iets geven of betalen. Die prestatie werd het 'heergewaad' genoemd. Oorspronkelijk bestond het heergewaad uit een militaire uitrusting, paard en maliënkolder, dat de nieuwe leenman moest kopen van z'n heer.

In de veertiende en vijftiende eeuw werd dit vervangen door een betaling van een vast bedrag. Het eenmaal vastgestelde tarief voor een heergewaad bleef, ondanks de ook toen al optredende geldontwaarding, tot 1799 op zijn oude niveau gehandhaafd. Ondertussen waren de kosten van het

verlengen van een leen (zegel- en griffierskosten) hoger geworden dan de prijs van het heergewaad zelf.

Met volle hand

Het heergewaad was alleen verschuldigd bij het optreden van een nieuwe leenman. Deze werd dan 'met de volle hand' beleend. Als er een nieuwe leenheer optrad was de beleende hem geen heergewaad verschuldigd.

Met ledige hand

Hij werd dan beleend 'met de ledige hand'. Wel was hij in beide gevallen verplicht zijn leenheer te huldigen en de eed af te leggen.

Hulder

Minderjarigen werden als onmondig beschouwd en werden vertegenwoordigd door een voogd die als 'hulder' optrad. Werd hij meerderjarig dan moest hij alsnog hulde en eed doen; dan wel met de ledige hand.

Eigendom

Geleidelijk werd het in leen hebben van onroerend goed gelijk gesteld aan het in eigendom bezitten; aanvankelijk als het recht van vruchtgebruik met de verplichting het in goede staat te houden zodat het z'n waarde bleef behouden. De enige verplichting die erop bleef was de betaling van het heergewaad, wat slechts een gering bedrag was. Wel moest men toestemming vragen om bijvoorbeeld een hypotheek op te nemen, het te verkopen e.d.

Doordat het in leen hebben als een soort eigendom werd beschouwd, werden de leengoederen o.a. via vererving steeds verder uitgesplitst en kwamen delen in bezit van families waarvan de band met een oorspronkelijke leenman van adel niet meer te herkennen was. Veelal waren het burgemeesters, dominees en regentenfamilies in de grote steden.

Recht leenheer

De bisschop van Utrecht ontleende zijn recht om als leenheer op te treden aan de omstandigheid dat hij in deze streken landsheer, opperste gezagsdrager of vorst was. Dit recht ontleende hij aan de schenkingen die de hoogste machthebber, de Keizer van het Duitse Rijk, hem in de tiende en elfde eeuw had gedaan.

In de omgeving van Markelo is er in 1235 voor de eerste keer sprake van de beschrijving van een leen. Henricus de Plecht en zijn broers verkochten toen aan het klooster te Weerselo een in Weerselo gelegen hoeve, die zij in (achter)-leen hadden gehouden van de heer van Goor, en droegen een hoeve te Markelo aan die heer van Goor op om deze in het vervolg van hem in leen te houden. (dit betreft dus een ruil van twee hoeven waarvan de Heer van Goor de (achter)leenheer was)

Afschaffing

Het leenstelsel werd definitief afgeschaft in 1798.

De meeste in leen uitgegeven boerderijen en landerijen (het betrof meestal de oudste en grootste boerderijen in de omgeving) waren toen al door de betreffende boeren in eigendom verkregen.